

Євдокія Новицька зверталася по допомогу не до Грушевського, а до Багалія. Ймовірно, вона була так зорієнтована: столиця в Харкові, Багалій має більший вплив й авторитет серед державних та партійних керівників.

Підсумовуючи, зробимо дещо "сміливий" висновок. В оцінці творчої спадщини Я. Новицького М. Грушевський несправедливо відкинув його заслуги перед історичною наукою, які дають можливість визначити Новицького не лише як етнографа, але і як історика. Унікальність творчого методу Я. Новицького полягала в опрацюванні нетрадиційних видів джерел місцевого походження, які були недоступними іншим дослідникам і саме через публікації Новицького вчені отримували можливість їх використовувати. З іншого боку, – це метод "тотального" вивчення усього, що пов'язане з козацькою історією Запоріжжя, починаючи від землі, загалом природи та ландшафтів, розташування поселень, екологічної системи та природних ресурсів, і закінчуючи археологічними розкопками, архівними розшуками, записами спогадів, перека-

зів, історичних пісень, висловів і термінів від старожилів. Завдяки цьому, праці Новицького наповнені "живим" матеріалом, зібраним на руїнах козацького Запоріжжя, що забезпечує їм постійну актуальність та наукову вагу як потенційний матеріал для усіх наступних дослідників запорізьких старожитностей в історичній сфері.

1. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Інститут рукописів. – Ф. 4. 2. Білий В. Я.П.Новицький (1847–1925) // Записки історико-філологічного відділу УАН. – К., 1926. – Кн. 7–8. 3. Державний архів Запорізької обл. 4. Заслужені для української науки і українознавства діячі, що померли в рр. 1918–1925 // Україна. – 1925. – Кн. 6. 5. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України. Інститут рукопису. 6. Новицький Яков. Остров Хортиця на Дніпрі, его природа, история, древности. – Запоріжжя, 1997. 7. Новицький Я.П. Острів Хортиця на Дніпрі // Трибуна (Київ). – 1990. – № 10–12. 8. Новицький Я.П. Острів Хортиця на Дніпрі: його природа, історія та старовина // Запоріжжя: до історії козацької культури. – К., 1993. 9. Ульяновський В.І., Абримов С.В. Листи Я.П. Новицького до Д.І. Яворницького // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. 10. Чернявський Д. Яків Павлович Новицький // Україна. – 1926. – Кн. 1.

Надійшла до редколегії 16.01.06

А. Ільченко, асп.

ПОЗИЦІЯ США ЩОДО ЧИЛІ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ УРЯДУ НАРОДНОЇ ЄДНОСТІ (1970–1973) ТА ЇЇ ЕВОЛЮЦІЯ

Зроблено спробу дослідити позицію урядових кіл США щодо Чилі напередодні приходу до влади Сальвадора Альєнде та протягом усіх трьох років правління Народної єдності, а також прослідкувати еволюцію американської політики щодо цієї країни в зазначений період.

In is article the author tries to study the USA government position towards Chile before Salvador Allende coming to power and during all three years of Popular Unity governing, and to trace the evolution of American policy towards this country at this time.

Для Сполучених Штатів Америки країни Латинської Америки, з огляду на їх географічне розташування, завжди були у сфері першочергових політичних та економічних інтересів. У розпал холодної війни боротьба за сфери впливу у світі між двома наддержавами поширилася також і на цей регіон. Встановлення комуністичного режиму на Кубі створило загрозу для американського панування на всьому континенті, тому сама лише можливість приходу до влади лівих у Чилі автоматично перетворила цю країну на арену політичного протистояння між США та СРСР. І саме тому при дослідженні будь-якого аспекту історичного розвитку Чилі початку 1970-х рр. неможливо оминати свою увагою її взаємовідносини із США в цей період. До того ж саме активні дії Сполучених Штатів проти С. Альєнде та його уряду були одним із вирішальних факторів його падіння.

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду еволюції позиції США щодо Чилі в зазначений період, потрібно зауважити, що найголовніші її етапи припадають на 1970 – початок 1971 р., оскільки саме в цей період формувалося ставлення американських урядових кіл до уряду Народної єдності та приймалися основні рішення щодо взаємовідносин між двома країнами. Це одна з причин того, що головним джерелом, на яке спирається дане дослідження є свідчення, що їх дали деякі американські офіційні особи та урядовці на слуханнях спеціальної підкомісії Сенату США з розслідування дій корпорації The International Telephone and Telegraph Company (ITT) в Чилі саме протягом 1970–1971 рр. Ця підкомісія засідала в березні 1973 р. під головуванням сенатора Френка Чорча [3; 4]. У даному дослідженні аналіз політики США щодо Чилі в зазначений період також проведено на основі матеріалів та документів, що їх надрукував у своїй праці чилійський дослідник і політичний діяч Армандо Урібе, і які раніше не вивчалися у вітчизняній історіографії [7].

У цілому дана проблема є порівняно непогано опрацьованою. Так, радянський дослідник Ф. Сергєєв у своїй

монографії "Чилі: анатомія заговора" на багатому джерельному матеріалі розглянув роль США в падінні демократичного режиму в Чилі, але головна увага була зосереджена переважно на ідеологічно заангажованому аналізі дій та заходів ЦРУ в даному напрямі [1]. При цьому у згаданому вище дослідженні матеріали засідань підкомісії Чорча, яка працювала у 1973 р, використовуються лише як допоміжний матеріал, тоді як основним джерелом є матеріали іншої сенатської підкомісії під головуванням Ф. Чорча, яка у 1975 р. розслідувала діяльність ЦРУ у Чилі протягом 1963–1973 рр. Проблеми взаємовідносин Сполучених Штатів та Чилі періоду Народної єдності присвячено також працю американського дослідника Моріса Морлі, у якій так само, як і в монографії Ф. Сергєєва, використовуються матеріали засідань різних сенатських комітетів та комісій, але при цьому головну увагу приділено аналізу форм та методів політичного й економічного тиску, а не самому процесу формування міждержавних стосунків [2]. Крім того, ним також не були використані матеріали підкомісії Чорча. Таким чином, дане дослідження є першою спробою всебічного аналізу еволюції американсько-чилійських стосунків протягом перебування при владі уряду Народної єдності.

Політика Сполучених Штатів у Латинській Америці першої половини 60-х рр. мала досить агресивний характер, демонструючи при цьому приклади неприхованого прямого та опосередкованого військового втручання (Куба в 1961, Домініканська Республіка в 1965). Проте з другої половини 60-х рр. акценти американської політики в регіоні помітно змістилися від прямих військових операцій до заходів прихованішого економічного та політичного тиску. У першу чергу ця зміна орієнтирів вилилася в активний збір інформації про окремі країни. У Чилі ця нова політика проявилася у тому, що в 1965 р. було запущено в дію "Проект Камелот", який передбачав збір експертами з латиноамериканських справ інформації, що стосується всіх сфер життя Чи-

лійського суспільства. Особливо активні дослідження проводилися стосовно збройних сил [7, р. 26–29].

Невдала спроба військового перевороту, здійснена генералом Роберто Віо в полку Такна ("Такнасо") в кінці жовтня 1969 р., змусила Сполучені Штати звернути пильну увагу на цю країну. Тим більше, що за тиждень до повстання Такна Вашингтон відвідав Агустін Едвардс – найбагатший магнат Чилі, спадкоємець медіа-концерну "El Mercurio". Деякі заяви, зроблені Едвардсом під час цього візиту, дають підстави вважати, що він був проінформований відносно заколоту, що планувався. Агустін Едвардс також неодноразово зустрічався як із чилійськими, так і з американськими офіцерами. Красномовним є й той факт, що під час свого короткого візиту Едвардс був запрошений на обід до президента Р. Ніксона, та, ймовірно, розмовляв із його радником з національної безпеки Г. Кіссінджером [7, р. 34–35]. Отже, хоча з усього вищесказаного не можна зробити однозначний висновок про участь уряду Сполучених Штатів у підготовці "Такнасо", така увага до одного з найвпливовіших представників правих сил у Чилі напередодні спроби перевороту у цій країні свідчить, на нашу думку, про значний інтерес американських урядових кіл до ситуації, що склалася у цій Південноамериканській державі.

Невдовзі виник привід для активнішої політики США у Чилі. В останній наближалися президентські вибори, і головна боротьба під час цієї передвиборчої кампанії розгорнулася між офіційно позапартійним, але підтриманим великим капіталом, Хорхе Алессандрі та соціалістом Сальвадором Альєнде, який стояв на чолі блоку лівих партій Народна єдність. Уперше у Латинській Америці у безпосередній близькості до США виникла можливість приходу до влади марксиста законним, демократичним шляхом. Першими забили тривогу представники великих американських корпорацій, що мали інтереси в Чилі, оскільки головним пунктом програми Народної єдності була націоналізація їх власності.

Так, згідно зі свідченнями, даними на сенатських слуханнях у березні 1973 р., Гарольд Дженін, президент корпорації The International Telephone and Telegraph Company (ITT), та його колега по раді директорів Джон Маккоун (екс-директор ЦРУ, який усе ще був консультантом для агентства), на початку 1970 р. порушили на раді директорів проблему майбутнього Чилі. Обидва вони вважали, що Альєнде в жодному разі не можна допустити до влади. Наслідком цього обговорення стали неодноразові зустрічі Маккоуна з тодішнім директором ЦРУ Річардом Хелмсом, а також з керівниками окремих підрозділів цієї організації [3, р. 277–318]. Остаточне рішення про спільні операції ЦРУ та ITT в Чилі було прийнято на зустрічі Г. Дженіна та керівника відділу країн Західної Півкулі Департаменту планування ЦРУ Уільяма Броу, що відбулася 16 червня 1970 р. у Вашингтоні [4, р. 608–615].

На початку 1970 р., у той час, коли велися переговори між ITT та ЦРУ, і коли передвиборча компанія була в розпалі, у Чилі у новинах з'явилися незначні повідомлення про спроби з боку Сполучених Штатів спровокувати збройні сили на здійснення перевороту та скасування виборів. Це викликало ще більше політичне занепокоєння ніж повстання "Такнасо". Звинувачення Сполучених Штатів у підбуренні до підготовки перевороту лунали з боку чилійських офіційних осіб та інших політичних діячів як у Сант-Яго, так і у Вашингтоні, і знайшли підтримку та розуміння серед американських політиків. Так, демократичний сенатор Юджин Маккарті зазначив, що, згідно з його власними даними щодо американських дій у Чилі, кількість робітників ЦРУ і військового персоналу там, без урахування закріплених за

американським посольством, перевищує "нормальні" та необхідні ліміти [7, р. 39–40].

Вплив цих звинувачень був достатньо серйозним, щоб переконати уряд у Вашингтоні утриматися від активних дій. Крім цього, на той час, згідно з опитуваннями громадської думки, що проводилися ЦРУ, Х. Алессандрі вигравав вибори. Дане опитування ЦРУ провело в межах співпраці з корпорацією ITT, згідно з ним Х. Алессандрі набрав більше 40 % голосів [3, р. 318]. Те, що офіційно уряд США не надто високо оцінював шанси Альєнде на перемогу і до виборів не мав наміру здійснювати будь-які серйозні кроки щодо Чилі, підтверджується також таким фактом. На засіданні підкомісії Сенату США від 21 березня 1973 р. під головуванням сенатора Ф. Чорча екс-керівник ЦРУ Д. Маккоун заявив, що в середині 1970 р. тодішній директор ЦРУ Р. Хелмс довів до його відома позицію "комітету 40" на чолі з Г. Кіссінджером (таємного органу Ради національної безпеки, що уповноважений був на найвищому рівні контролювати приховані дії розвідки США за кордоном) стосовно виборів у Чилі, згідно з якою було вирішено не здійснювати жодних серйозних акцій, але дозволялися "мінімальні зусилля" для виступу проти Альєнде, "у межах звичайного бюджету ЦРУ" [3, р. 350]. На одній із зустрічей високопосадовець ЦРУ Рулі завірів Маккоуна, що ці дії "у межах звичайного бюджету", направлені проти Альєнде, будуть здійснені його агентством. І навіть більше того, Пентагон, розробивши свій власний план обережного втручання, здійснив спробу послати до Чилі майже сто спеціалістів з підривної діяльності [3, р. 285].

Проте цей план не було здійснено. Відповідно до нього військово-морське відомство США запросило 87 віз для різного рангу офіцерів на відвідування Чилі або безпосередньо 4 вересня, день президентських виборів, або якраз перед чи після цієї дати. Згідно з офіційними даними, усі вони класифікувалися як "офіцери необмеженої лінії" ("unrestricted line officers"), тобто були призначені для будь-якого режиму роботи, у тому числі і в надзвичайних ситуаціях. За спеціальностями – військово-морські льотчики, спеціалісти з вибухівки, підводники, і, щонайменше, один був дипломованим спеціалістом із захисту інформації. Чилійський уряд занепокоїло це масове відвідування американськими військовими їх країни, до того ж у такий важкий політичний період, і він запросив пояснень у Пентагона. Після тривалого відмовчування держдепартамент США спочатку повідомив, що візи були для Морського військового оркестру (Navy band), а згодом скасував попереднє пояснення, заявивши, що вони були призначені для персоналу американської станції в Антарктиці, і для підтримки щорічних спільних військово-морських навчань Унітас (Unitas). Проте за кілька місяців до згаданих подій участь Чилі у цих навчаннях було скасовано, а звичайна ротація персоналу антарктичної станції складала лише 10 чол. [5].

Отже, підсумовуючи всі вище наведені факти, ми вважаємо обґрунтованим висновок про те, що протягом усієї передвиборчої кампанії 1970 р. у Чилі уряд Сполучених Штатів у цілому займав вибірковою позицію, утримуючись від будь-яких спеціальних заходів, що можна пояснити розрахунком на перемогу опонента лівих Х. Алессандрі, підтверджену соціологічним опитуванням. І хоча ЦРУ отримало дозвіл на "мінімальні зусилля", вони могли носити лише превентивний характер і були покладені на плечі ITT та інших корпорацій. Разом з тим, спроба Пентагона вплинути на вибори у Чилі "у межах звичайних асигнувань", була так погано продуманою та підготовленою, що спричинила лише чергове загострення сосунків між обома країнами.

4 вересня 1970 р. стало переломним моментом в американсько-чилійських відносинах. Надії на Х. Алесандрі не були виправданими і на виборах переміг С. Альєнде. Соціалістичний уряд в одній з найрозвиненіших країн Латинської Америки став реальністю. На брифінгу в Чикаго 16 вересня 1970 р. радник президента США з національної безпеки Г. Кіссінджер висловив своє занепокоєння з даного питання в такій обережній формі: "Таким чином, я не думаю, що ми повинні вводити вас в оману, заявляючи, що прихід до влади Альєнде в Чилі не є значною проблемою для проамериканських сил у Латинській Америці, та і стосовно всієї Західної Півкулі. Доля Організації Американських Держав та інших подібних установ у зв'язку з цими подіями викликає великий сумнів..." [4, р. 543]. Сприяв нагнітанням ситуації і посол США в Чилі Е. Коррі. Зокрема, Джон Фішер, керівник Бюро держдепартаменту в справах країн Анд та Тихоокеанського регіону, заявив 16 вересня, що "посол Коррі повністю переконаний: якщо Альєнде стане президентом, не буде жодних половинчатих мір – країна буде повністю комуністичною." [9, р. 616]. А одразу після обрання Альєнде, 4 вересня, Коррі виступив з вимогою негайних дій аби, вчинивши тиск на Чилі, повністю скасувати результати виборів і завадити Альєнде стати президентом [4, р. 610].

На формування політики Сполучених Штатів щодо Чилі на даному етапі мала істотний вплив та обставина, що Альєнде переміг з мінімальним відривом від супротивника (29 тис. голосів), а отже подальша доля виборів залежала від їх ратифікації у Конгресі. Отже, з цього часу зусилля США були спрямовані на те, аби перешкодити цій ратифікації та створити, таким чином, підстави для оголошення повторних виборів.

Зміну американської позиції відносно ситуації в Чилі зафіксувала одна із службових записок корпорації ІТТ від 17 вересня (фотокопія якої була надрукована чилійським урядом). У ній, зокрема, говориться: "Рано вранці у віторок (15 вересня) посол Едвард Коррі нарешті отримав повідомлення від державного департаменту, яке давало йому зелене світло діяти від імені президента Ніксона. Повідомлення давало йому максимальні повноваження зробити все можливе – за виключенням типового домініканського сценарію впливу – аби перешкодити Альєнде прийти до влади" [7, р. 52].

Отриманий Е. Коррі з Вашингтону карт-бланш на свої дії, говорить про те, що на той час американським урядом було вже розроблено план подальших дій стосовно Чилі. Підставою для такого твердження є, також, та обставина, що 29 вересня 1970 р. Уільям Броу, керівник відділу країн Західної Півкулі директорату планування ЦРУ, передав віце-президенту ІТТ Е. Джерріті вже готовий план дій для їхньої корпорації, який передбачав систематичне створення економічного хаосу в країні та підкуп конгресменів з метою завадити ратифікації виборів [4, р. 626–628]. Достеменно підтверджено існування лише цього документа. Однак висновок про те, що він був лише частиною загального плану, розробленого урядом США з метою анулювати результати виборів у Чилі, ми можемо зробити з огляду на той факт, що даний документ, між іншим, містив також перелік інших американських фірм, які могли б співпрацювати з ІТТ у вирішенні поставленого завдання.

Про існування інших напрямів американської політики у Чилі в цей період ми можемо висловлювати лише припущення, оскільки документально вони не підтверджуються або підтверджуються лише опосередковано. Так, про участь США у підготовці чергового військового перевороту генерала Р. Біо у жовтні 1970 р. можна судити з меморандуму, продиктованого по телефону 16 жовтня

політичним радником ІТТ Х. Хендріксом віце-президенту ІТТ Джерріті, у якому говориться, що Біо отримав консультації від США: "Це факт, що Біо отримав з Вашингтону пораду утриматися від виступу на минулому тижні. Відчувалося, що він не був відповідним чином готовий... Емісари вказали йому, що якби він виступив передчасно та програв, це було б непоправним. Аби переконати Біо почекати, йому давалися усні гарантії щодо отримання матеріальної допомоги та підтримки з боку США у випадку пізнішого маневру" [4, р. 660].

Однак усі ці дії не мали бажаного результату. Ні спроби створити економічний хаос, ні політичні заходи, ні вбивство головнокомандуючого збройних сил Чилі генерала Рене Шнейдера не вплинули на чилійський Конгрес, і результати виборів були ратифіковані.

Інавгурацію Альєнде було призначено на 3 листопада 1970 р. Президент Сполучених Штатів не надіслав звичайного в таких випадках привітання. Це не можна розцінити лише як порушення звичайної традиції, адже таке привітання має ще й дипломатичне значення як визнання конституційності уряду. Іншими словами, цілком очевидним є той факт, що США вирішили утриматися від того, щоб визнавати новий уряд. Лише в останню хвилину Сполучені Штати вирішили надіслати помічника держсекретаря Чарльза Мейера як офіційного делегата своєї країни на інавгураційних церемоніях. Детальний звіт щодо його візиту до Чилі міститься в документі, підготовленому для президента С. Альєнде ад'ютантом Мейера, наданим йому в поміч чилійською стороною. У ньому, зокрема, зазначено, що протягом усього візиту американський представник був дещо знервованим, що пояснюється напруженням стосунків в останній час між двома країнами. Відмічається також поспіх, з яким він від'їздив до Вашингтону одразу після аудієнції в Альєнде. Мейер пояснив такий поспіх необхідністю якомога швидше передати президенту Ніксону зміст цієї розмови, яка змінилася в кращий бік його ставлення до того, що відбувається у Чилі [7, р. 71–72].

Згідно зі стенограмою згаданої вище зустрічі, на ній Сальвадор Альєнде зазначив, що це його перша аудієнція з офіційним представником зарубіжної країни як президента, підкресливши тим самим першочергове значення, яке він надавав налагодженню дружніх стосунків зі Сполученими Штатами. Під час усієї промови наголошувалося на тому, що уряд, який прийшов до влади у Чилі не є за ідеологією ні комуністичним, ні соціалістичним, а є "урядом людей, які виконують суспільну програму з її власними суто чилійськими характеристиками, яку згодився підтримувати широкий спектр політиків від марксистів до християн... Суто чилійський характер Народно-ї єдності є гарантією того, що уряд Чилі не має жодного наміру експортувати Народну єдність в інші латиноамериканські країни..." [7, р. 74–80]. Альєнде також намагався переконати американську сторону в тому, що всі дії, у тому числі і ті, що стосуються націоналізації, новий уряд буде здійснювати виключно відповідно до конституції та законів Чилі. Разом з цим він висловив сподівання на те, що взаємостосунки зі Сполученими Штатами будуть розвиватися на основі рівноправ'я та взаємної поваги до суверенітету обох сторін, натакаючи на можливий тиск з боку США [7, р. 74–80].

Оскільки попередній документ засвідчує, що ця розмова справила на Мейера надзвичайно позитивне враження, тоді поспішність, з якою він намагався донести її зміст до Ніксона може свідчити про те, що саме в цей час у Вашингтоні вирішувалося питання про подальші дії щодо Чилі, і Ч. Мейер намагався встигнути вплинути на остаточне рішення з метою його пом'якшення. Проте, як показали подальші події, йому це не вдалося.

Відхилення американської позиції в бік застосування жорсткіших заходів стосовно Чилі, із використанням усіх можливих методів впливу, став помітним ще з жовтня 1970 р. Зокрема, віце-президент ІТТ У. Мерріам так передає Д. Маккоуну свою розмову з У. Броу із ЦРУ, що відбулася 9 жовтня: "Як тільки будуть мати місце конфіскації, а належні компенсації не будуть забезпеченими, Броу вважає, що всі джерела американської грошово-кредитної допомоги будуть відрізані. Він завірив мене, що президент налаштований найрішучішим чином, з огляду на складність ситуації, і готовий до негайних дій" [4, р. 644–645].

Проте після офіційного вступу С. Альєнде на посаду президента, Чилі в повній мірі відчула на собі всі можливості американської системи впливу. Так, наприклад, були використані дружні угоди між державами та різними американськими корпораціями, що зібралися на початку 1971 р. та погодилися вчинити тиск на Чилі (зокрема, "Анаконда", "Кеннекот", ІТТ, банки, і т. д.) [3, р. 4–52]. Один із прикладів дії цих компаній – ембарго на чилійську мідь, влаштоване компанією "Кеннекот". Були також заблоковані майже всі міжнародні кредити, що надавалися Чилі, і не лише американськими організаціями, такими як Експортно-імпортний банк (це було оголошено публічно в середині 1971 р.), але й міжнародними, наприклад Міжнародним банком (він оголосив Чилі зоною серйозного ризику для кредитів уже в кінці 1970 р.). Також чинився тиск на інші країни Європи та світу з метою перешкодити їх капіталовкладенням у Чилі [7, р. 112]. І це лише дії на міжнародній арені, не враховуючи дій американського уряду безпосередньо, таких як припинення поставок американських запасних частин в умовах, коли деякі галузі чилійської економіки були на 90–100 % залежними від них, фінансування масових страйків, які паралізували все економічне життя країни. Останній захід мав ще один негативний наслідок для економіки у вигляді величезного доларового потоку на чорному ринку, який спричинив стрибок інфляції [7, р. 113].

Протягом усіх трьох років перебування при владі Народної єдності ключовою проблемою американо-чилійських взаємовідносин було питання націоналізації мідних родовищ, що належали американським корпораціям, та виплата їм компенсацій з боку уряду Альєнде. Текст відповідної конституційної реформи, яка дозволяла націоналізацію, був одностайно прийнятий чилійським Конгресом після вичерпних та бездоганих дебатів за участі всього політичного спектру парламенту (що було розцінене на міжнародному рівні як екстраординарна подія) [7, р. 97]. Крім того цей законопроект розроблявся з максимально можливим урахуванням як міжнародного, так й американського законодавства, тому США не знайшло жодних підстав для відповідного звернення у міжнародні інстанції, зокрема в Міжнародний Трибунал у Гаазі [7, р. 99–102]. Проте американський уряд, з одного боку, постійно піднімав це питання у взаємостосунках з урядом Чилі, роблячи його вирішення головною запорукою подальшого врегулювання відносин між обома країнами. З іншого боку, він же сам і відхиляв усі розумні та взаємоприйнятні шляхи його врегулювання, роблячи неможливим будь-який компроміс [7, р. 107]. Аналіз даної ситуації приводить нас до висновку, що адміністрації Ніксона вигідно було зберігати це питання відкритим, оскільки воно служило офіційним виправданням для тієї ворожої політики, що її здійснював і постійно нарощував уряд США щодо Чилі. Завдяки своїй політичній та юридичній бездоганності, націоналізація мідних родовищ була дуже хитким приводом для агресивних дій. Використання її Сполученими Штатами як єдиного центра конфлікту, говорить, з одного боку, про те, що уряд Альєнде зробив усе можливе, аби уникнути будь-яких підстав для

конфронтації, а з іншого боку – красномовно засвідчує той факт, що ця проблема була лише формальним приводом, а справжнім приводом для відповідних дій США на міжнародній арені був сам факт перебування при владі уряду Народної єдності.

Оскільки, як було щойно зазначено, проблема націоналізації мідних родовищ не могла служити вагомим виправданням для відкритих ворожих дій, а інших приводів уряд Чилі намагався не давати, цілком зрозумілою, на нашу думку, стає та підкреслена байдужість до чилійських справ, яка характеризує офіційні заяви вищих американських посадовців цього періоду. Зокрема, агентство "Ассошіейтед Пресс" поширило звіт про прес-конференцію, дану Г. Кіссінджером у кінці грудня 1970 р., у якому зазначалося: "Цей самий чиновник (Г. Кіссінджер – прим. автора) не повторив своєї колишньої занепокоєності чилійськими подіями; замість цього він створив враження, що Сполучені Штати були фактично, заспокоєні діями чилійського уряду протягом останніх декількох місяців... Він зазначив, що Альєнде, на відміну від Кастро, був обраний главою держави і мав конгрес, якому повинен був пояснювати свої дії. Крім того, обіцяна революція Альєнде не мала такої яскравих антиамериканських рис, як революція Кастро. Цього разу Сполучені Штати здаються налаштованими уникнути будь-яких дій проти Чилі, які можна було б розцінити як провокаційні..." [7, р. 110].

Більше того, у жовтні 1972 р. США запропонували чилійському уряду провести прямі двосторонні переговори. І хоча внаслідок цих переговорів не було вирішено жодної суперечності, проте у березні 1973 р. у Вашингтоні мав відбутися їх наступний раунд. У цьому відношенні варто згадати ще один момент. У вересні 1972 р., після того, як уряд Альєнде оголосив про націоналізацію чилійської філії ІТТ, ця корпорація розробила план, згідно з яким уряд Народної єдності мав бути усуненим протягом шести місяців, тобто вже в березні 1973 р. [6, р. 279]. Проте цей план не було здійснено. Виникає питання: невже Сполучені Штати серйозно розглядали можливість діалогу з Чилі?

Така поведінка адміністрації Ніксона стане цілком зрозумілою, якщо ми розглянемо політику США щодо Чилі в контексті політичної ситуації, яка склалася в цій країні на той час. Справа в тому, що на 4 березня 1973 р. в Чилі були заплановані загальні парламентські вибори. Це відкривало безпрецедентну можливість для красивої, не ускладненої жодним пострілом чи краплею крові, і, найголовніше, абсолютно законної зміни влади. Для цього опозиція мала вибороти 2/3 голосів у Конгресі та більшість у Сенаті, що давало право на оголошення імпічменту президенту. І якщо під цим кутом зору розглянути політичні та економічні акції, здійснені урядом США в Чилі в період з листопада 1970 р. по лютий 1973 р., тоді, на нашу думку, стає очевидним, що всі вони носили переважно психологічний характер і мали на меті створити хаос у країні та підірвати довіру виборців до правлячої коаліції. Разом з тим відкрита ворожість з боку Сполучених Штатів могла викликати консолідацію сил навколо уряду на антиамериканській основі, а також призвести до втрати опозицією одного з головних пропагандистських козирів: США виявляють готовність домовитися, але Альєнде не здатен це зробити.

Вибори не дали переконливої більшості жодній зі сторін: Народна єдність отримала 43,4 % голосів, а опозиція – 54,7. Вони продемонстрували марність сподівань Сполучених Штатів на мирне вирішення проблеми. Крім того такий результат, з урахуванням складних політичних й економічних обставин дозволяє зробити висновок про те, що в надзвичайних умовах політичні та соціальні

сили, які ще під час президентських виборів підтримували політику Народної єдності, не лише не змінили свого ставлення до уряду, а навпаки – ще більше консолідувалися та утвердилися у своєму виборі.

Березневими виборами для США були вичерпані всі законні та мирні шляхи усунення Альєнде в найближчий час. Відповідно, є підстави зробити припущення, що у Сполучених Штатах лишилося два варіанти подальших дій: або змиритися з існуванням лівого уряду в Чилі, залагодити конфлікт і чекати ще три роки до наступних президентських виборів, без будь-яких гарантій, що тоді ситуація кардинально зміниться, або вжити найрадикальніших заходів, що в даній ситуації могло означати лише підтримку військового перевороту.

У березні 1973 р. у Вашингтоні відбулася подія, яка яскраво засвідчила характер майбутньої політики адміністрації Ніксона щодо Чилі. Мається на увазі відкриття другого раунду американсько-чилійських переговорів. Під час цих переговорів пропозиції чилійської сторони щодо врегулювання конфлікту були категорично відхилені. Натомість новий помічник держсекретаря у справах Латинської Америки Джон Кріммінс, який представляв США на цих переговорах, запропонував чилійському послу три варіанти вирішення суперечностей: або закріпити конфлікт, або залагодити його, або почати війну [7, р. 121]. Фактично це був прихований ультиматум. При цьому жодна з альтернатив була неприйнятною для Чилі. Закріплення конфронтації ставило б уряд Альєнде в тяжке міжнародне становище і розв'язувало б руки США для посилення агресії. Залагодження конфлікту означало прийняття американських умов, цілком неприйнятних для суверенного уряду. Війна також була недопустимою. Таким чином, переговори опинилися у глухому куті.

Така поведінка Сполучених Штатів служить красномовним свідченням того, що їх позиція відносно уряду Народної єдності не лише не змінилася після березневих виборів, а навпаки, набула ще агресивнішого хара-

ктеру, до того ж тепер американський уряд навіть не прикладав жодних зусиль, щоб це приховати. Отже, цілком правомірно буде зробити висновок про те, що після невдалої спроби усунути Альєнде законним шляхом, адміністрація Ніксона взяла курс на вирішення проблеми за допомогою сили, тобто за допомогою внутрішнього військового перевороту.

Підсумовуючи аналіз наведених у даній статті фактів, необхідно зазначити, що хоча в цілому позиція Сполучених Штатів щодо уряду Народної єдності залишалася незмінною і була направлена на недопущення, а потім й усунення його від влади, проте впродовж трьох років його існування вона зазнавала певних коректив залежно від політичних обставин, які склалися в Чилі на той чи інший момент. Характерною особливістю цього процесу ми можемо виділити ту обставину, що згадані корективи відбувалися в бік застосування щораз жорсткіших і рішучіших заходів, направлених на посилення тиску на демократично обраний уряд Народної єдності. При цьому позиція США пройшла еволюцію від мінімальних превентивних заходів без виділення спеціальних асигнувань, до рішення про насильницьке усунення незручного їм уряду. Як наслідок, протягом трьох років перебування при владі Альєнде та його уряд змогли відчувати на собі всі можливі методи тиску, на які була спроможною така наддержжава як Сполучені Штати Америки заради його усунення.

1. Сергеев Ф. Чили: анатомия заговора. – М., 1986.
2. Morley M. The United States and Chile. Imperialism and the Overthrow of the Allende Government. – N.-Y.; L., 1975.
3. Multinational Corporations and United States Foreign Policy: The International Telephone and Telegraph Company and Chile, 1970–1971. – Washington, 1973. – Part 1.
4. Multinational Corporations and United States Foreign Policy: The International Telephone and Telegraph Company and Chile, 1970–1971. – Washington, 1973. – Part 2.
5. New York Times. – September 5, 1970.
6. Sampson A. The Sovereign State of ITT. – Greenwich, 1974.
7. Uribe A. The black book of American Intervention in Chile. – Boston, 1975.

Надійшла до редколегії 18.01.06

О. Крикніцький, асп.

РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ І ЧЕХОСЛОВАЦЬКА КРИЗА 1938 РОКУ: ДИПЛОМАТИЧНІ ТА ВІЙСЬКОВІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

По новому переосмислено радянські ініціативи під час чехословацької кризи.

The article gives a new insight into the Soviet initiatives during the Czechoslovak crisis.

Політика СРСР в чехословацькому питанні ще в радянські часи була достатньо дослідженою [5, с. 127–182; 7, с. 356–390; 20; 24, с. 92–182; 25; 27, с. 159–222; 28; 30, с. 168–206]. Було залучено багато фактичних даних аби довести його миролюбність, відповідальність та надійність, як союзника, а активні збройні приготування мали б засвідчити серйозність намірів Москви в захисті територіальної цілісності Чехословаччини [6, с. 87–102; 12, с. 218–227; 18, с. 111–117; 19, с. 104–109; 32, с. 4–9]. Та нещодавно в російській історіографії з'явилися дослідження, які ставлять під сумнів серйозність цих намірів. Зокрема С. Случ вважає, що всі ці кроки радянського керівництва "залишалися лише демонстраційними акціями, які мали суто політичне забарвлення, до того ж з досить обмеженим ефектом" і мали на меті "переконати світ, з одного боку, у готовності СРСР прийти на допомогу Чехословаччині, а з іншого, у неможливості здійснити цю допомогу внаслідок різноманітних, переважно ніби не залежних від Радянського Союзу причин" [8, с. 100; 31, с. 167]. Так само й Д. Наджафов поряд із західними країнами покладає вину на СРСР і звинувачує його в нерішучості [26, с. 77]. Обидві

версії не позбавлені слабких сторін, тому слід ще раз приділити увагу військово-дипломатичним акціям СРСР аби чіткіше зрозуміти її мотиви і прагнення.

У спадок від Версальської системи мирних договорів Чехословаччина отримала не лише приємні клопоти у вигляді державотворення, але й головний біль з приводу етнічних меншин. Найчисельнішою з них була німецька, яка переважно проживала в Судетах і становила чверть усього населення країни. Помітних успіхів німецькі політичні сили не досягали (не враховуючи далекого 1920 р., коли соціал-демократи здобули 11 % на виборах у парламент), жодній із 5–6 партій не вдалося завоювати симпатії більшості німецького населення Чехословаччини, а тому й повною мірою відстоювати їх інтереси. Суттєві зміни відбулися після приходу до влади в Німеччині Гітлера. У жовтні 1933 р. було засновано "Вітчизняний фронт судетських німців", на чолі із колишнім інструктором з гімнастики Конрадом Генлейном. Уже на парламентських виборах 1935 р., за активної підтримки з боку Німеччини, судетські нацисти досягають помітного успіху – вони стають лідерами виборчих перегонів (15 %)! На муніципальних виборах у тра-